

Tvrtko SVOB

Subjecting the bourgeois methodology in historiography to criticism, the author discusses the marxian philosophy, which, as well as marxian thought in general, prefers freedom for necessary critical lighting up of historical phenomena and discrepancies. When they do not exist, Marxism, on the whole, becomes dogma, loses the element of criticism and, at the same time, its relevance. Revelations and investigations of human history encounter one important obstacle in the form of Marxism. Its essential characteristics are: monopolizing the history, taking distance from society, and degeneration of the human world and society. From barbarism to imperialism, history is, more or less, constantly seen as deformed, new myths and illusions of the past are created. But, the past cannot be changed in the past, and also it cannot be subjected to criticism from the modern points of view. The historiography must have an investigative spirit, first of all in the establishment of the value of the historical data sources.

Applying this conception to the historiography of medicine, the author considers the medical historiography supports formation of medical conceptions; and to think medically, it means to consider some medical phenomena and problems not only as isolated facts, but in their mutual relations, too.

Đorđe MILOVIĆ

U nekim svojim ranijim radovima zadržao sam se na određenim propisima Riječkog statuta iz 1530. godine, čijim proučavanjem i objašnjavanjem se mogla steći slika sanitarno-higijenskih prilika grada u ovom periodu i uopće njegove zdravstvene kulture u širem smislu, a posebno zakonodavčevo gledanje na ove probleme, način kažnjavanja prekršilaca i sl. (1). Ovim radom mi je namjera da se pozabavim propisima Kastavskog statuta iz 1490. godine koji se odnose na probleme zdravstvene kulture ovog starog i poznatog gradića bližeg riječkog zaleđa. Prije svega nekoliko riječi o samom Statutu.

Kastavski statut donešen je 1490. godine (2). *Mijat Sabljar* sačinio je 1845. godine prepis ovog Statuta, držeći se pri tome jednog rukopisa iz 1759. godine, koji opet predstavlja prepis ondašnjeg kancelara Kapetanije kastavske *Tomičića* (3). U vrijeme kada je donešen Kastavski statut (1490. god.) Kastav se nalazio u posjedu Fridriha III Habzburškog (4), a njemu je bio prodan od strane Ramberta Walsee (mlađeg) kada i Rijeka i cijeli posjed u Istri i Krasu (5). *Rački* smatra da je baš ova promjena vlastele navela Kastavsku opštinu da kodifikuje svoje tadašnje pravo i tvrdi da je Kastavski statut — mada donešen za vrijeme Fridriha III — po pojedinim svojim ustanovama stariji čak i od 1400. godine, te da on u stvari sadrži stare pravne običaje koji su tek tada kodifikovani (6). Kastavski statut objavljivan je u tri navrata, i to kako slijedi:

1. *Matko Laginja* — u časopisu „Pravo”, Zadar 1874. godine.
2. *M. Vladimirskij-Budanov* (profesor Kijevskog univerziteta i poznati ruski pravnik i naučnik) objavio je tekstove Kastavskog statuta (iako ne potpuno) pod naslovom: „Neizdanie zakoni jugozapadnih Slavjan” u „Žurnalu ministarstva narodnago prosvještenija”, 1881. godine.
3. *Franjo Rački* je objavio tekst ovog Statuta u Monumenta historico-juridica Slavorum Mediodionaliū, pars I, vol. VI: Statuta lingua croatica conscripta, Zagreb 1890., na str. 181—207. Za ovaj svoj tekst Rački kaže da ga je sastavio držeći se pomenutog prepisa Matije Sabljara, pri čemu je pismo prilagodio tadašnjem pravopisu (s kraja XIX vijeka). Međutim, kako je pored Sabljarevog postojao i jedan italijanski tekst Kastavskog statuta (koji je navodno bio sačinjen prema jednom rukopisu iz XVI

vijeka), Rački je pri izradi teksta svoga prepisa vodio računa i o ovom italijanskom prevodu, pa se u objašnjenjima pojedinih teže razumljivih izraza iz statutarneog teksta poslužio izrazima koje je upotrebljavao italijanski tekst.

Kada je riječ o tekstu Kastavskog statuta treba imati na umu činjenicu da je samo prvih 57 kapitula sačinjeno 1490. g., dok su sve dalje kapitule (tj. počev od 58. pa do 73. kapitule uključivo) donešene znatno kasnije, i to u razdoblju od 1546. do 1614. godine. Inače, statutarne tekstovi sa zakonskom snagom svršavaju sa 73. kapitulom, a iza toga slijedi dodatak koji sadrži opštinske zaključke iz perioda od 1647. pa do 1652. godine.

*
* * *

Studirajući tekstove Kastavskog statuta dolazimo do zaključka da je on sadržavao začuđujuće malo odredaba koje bi se odnosile na sanitarno-higijenske mjere ili pak na zdravstvenu kulturu u širem smislu. Ovim problemima bavi se samo kapitul 25. u cjelini, a kapitul 65. samo jednom svojom odredbom (7). S pravom se može postaviti pitanje: kako to da je ovaj Statut propisima ove vrste poklonio tako malo pažnje kad se zna da im je Riječki statut iz 1530. godine (a to je isto tzv. starohrvatsko pravno područje, oba grada su u neposrednoj blizini i u vrijeme donošenja svojih statuta bili takođe pod habzburškim gospodarima) poklonio daleko više pažnje? Odgovor bi, vjerovatno, ležao u činjenici koju je Rački ispravno uočio: da Kastavski statut sadrži pravne običaje daleko starije od 1490. godine i da su ti stari običaji dotične (1490. godine) samo kodifikovani. U dopunu na gornje dodao bih još jednu važnu okolnost koja se sastoji u činjenici da ni Kastavski statut, kao, uostalom, ni statuti ostalih obližnjih gradova (Trsata, Veprinca, Mošćenice) — osim Rijeke — ne predstavljaju popis cjelokupnog prava ovih gradova, niti njihovu potpunu kodifikaciju, nego čine samo djelimičan prelaz sa običajnog na pisano pravo, pri čemu je još mnogo toga i dalje ostalo u domenu običajnog prava (što nam je, na žalost, i upravo radi toga, ostalo nepoznato). Stoga je vjerovati da je i na planu zdravstvene kulture i sanitarno-higijenskih mjera na području Kastva — i nakon donošenja Kastavskog statuta — mnogo toga ostalo još u formi običajnog, nepisanog prava i kao takvo se primjenjivalo i sprovodilo. U Rijeci — čiji Statut iz 1530. godine predstavlja potpunu kodifikaciju tadašnjeg riječkog prava, te konačan i potpun prelaz sa običajnog na pisano pravo — ove pojave nismo imali, pa nam propisi njenog Statuta pružaju pravu i potpunu sliku prava grada Rijeke ovog perioda. Pošto to s Kastvom nije slučaj (i pošto je, smatramo, u Kastvu mnogo toga još ostalo u domenu običajnog prava, što nam danas, na žalost, više nije dostupno jer nije zapisano), ostaje nam jedino da se na ovom mjestu pozabavimo onim što je — u domenu zdravstvene kulture — Kastavski statut „expressis verbis” sadržao, pa ćemo se na tome i zadržati. Smatramo, naime, da je i to, iako malo i nedovoljno za pružanje potpune i kompleksne slike, ipak vrijedno zabilježiti i prikazati.

1. Zabrana ulaska u grad prasadi određenih za prodaju

Prasad za prodaju nije smjela ulaziti u grad. Razlog je, svakako, higijensko-sanitarne prirode. Propis u tom pravcu doslovce kaže: „Ki bi prasci tržni prišli u borg (8), da jih nemozi nigdor (9) prekupit do treti dan; na konac trih dni more svaki kupit, davši jednoga prasca za komun, ki se ima seć po soldin libricu (10)”.

Da bi se razumio gornji propis potrebno je razumjeti običaje onoga vremena koji su u mnogim krajevima i danas na snazi. Ovdje se radi, naime, o slučaju kada bi nekom trgovcu svinjama pobjeglo nekoliko prasadi i tako ušlo u grad (gdje inače svinjama nije bio dozvoljen pristup). Ta prasad bi bila zatvorena i čuvana tri dana, u okviru kojeg termina ih niko nije mogao prekupiti. Ova mjera (čuvanja pobjegle prasadi tri dana) bila je ustanovljena u korist vlasnika i da bi mu se dala mogućnost da u tom roku on sam dođe i preuzme odbjegli mu prasad. Tek po isteku tri dana ova prasad bi se izlagala prodaji i tada ih je svak mogao kupiti. Ovo za naš predmet studija nije od posebne važnosti. Međutim, od važnosti je odredba koja nalaže da se od tih prasadi oduzima jedno prasce u korist opštine grada i da se ima rasprodati po cijeni od jednog soldina po jednoj librici težine, a ukupna suma novca dobijenog od rasprodaje zaplijenjenog praseta pripada opštinskoj blagajni. To bi u stvari bila kazna za nesavjesnog vlasnika (trgovca) tržne prasadi (što ih nije dovoljno čuvao i tako dozvolio mogućnost da pobjegnu u grad), čijom nepažnjom je bilo u izvjesnoj mjeri ugroženo zdravlje građana zbog pogoršanih higijenskih prilika usljed mogućeg zagađivanja grada od ove prasadi.

2. Zabrana prolaska prasadi kroz ulice ili gradsku teritoriju

Ovom odredbom zabranjuje se uopšte (i za svaku drugu prasad, osim tržne prasadi) prolazak prasadi kroz ulice ili preko gradske teritorije. Propis doslovce glasi: „Ošče, prasci, ki bi prišli na kuntradu ili pošli pasačem (11), ima se dat jedan prasac u grad za komun, i prodati libricu po soldin jedan, a salo za komun po soldina dva librica (12)”. I u takvim se, dakle, slučajevima vlasnik kažnjava oduzimanjem jednog praseta u korist opštine grada zbog nedovoljne brige koja je imala za posljedice ugrožavanje gradske čistoće, a time, posredno, higijensko-sanitarne sigurnosti građana, odnosno javnog zdravlja u krajnjoj liniji. Novac dobijen prodajom ovog jednog zaplijenjenog praseta (i po gore naznačenoj cijeni) pripada opštinskoj blagajni.

3. Zabrana mesarima prenošenja zaklane stoke koja nije oderana u klaonici

Kapitul 65. donešen je znatno kasnije od ranije pomenutih propisa. Naime, ovaj je kapitul proglašen 29. jula 1591. godine i sve njegove odredbe odnose se na mesare, propisujući njihove obaveze i način rada (uz konstataciju da se do tada kastavski mesari nisu pridržavali propisa,

radi čega se ovi novi propisi donose). Od svih brojnih odredaba ovog prilično obimnog kapitula za nas je ovdje interesantna samo slijedeća odredba (za koju držimo da je imala karakter higijensko-sanitarne mjere), a koja glasi: „... I ki bekar (13) u Kastve ili na Volosken bi merlinu (14) nosil, da ga ne bi na bekarie (15) odrl, zapada penu s. 8 (16)”. Iz ove odredbe bi se dalo zaključiti da je klanje stoke i deranje kože sa zaklane stoke moralo biti vršeno uvijek u klaonici, odnosno mesarnici, kao mjestu koje je za to isključivo određeno, pa kao takvo i podložno javnoj kontroli. Ako bi se drugačije radilo, mogle su iskrsnuti razne i brojne nepovoljne posljedice po javno zdravlje. Tako je, na primjer, mesar mogao samo formalno prerezati grkljan već uginuloj domaćoj životinji i na brzinu — da na tom mjestu ne bi bio otkriven — odnijeti tako „zaklanu” životinju na neko drugo mjesto, skrivečki je oderati i meso rasprodati kao zdravo. Ovakvim postupkom mesar je, nema sumnje, mogao u velikoj mjeri i direktno ugroziti zdravlje građana. Ako bi se pak ovakvom tumačenju prigovorilo da je mesar to isto mogao učiniti i u mesarni, oderati takvu životinju na licu mjesta, odgovor bi ležao u slijedećem: Kastav je i danas malo mjestance, a onda je svakako bio još i manje. U tim minijaturnim gradićima, baš kao i u selima, oduvijek je svak znao svakoga i do u detalje poznao njegove zgode i nezgode. Ljudi poznaju ne samo svoju već i susjedovu stoku (a možda i svih seljana ili mještana) po boji, uzrastu, kvalitetu itd. Upravo zbog toga — a suviše imajući u vidu činjenicu da je klaonica ili mesarnica tako reći javno mjesto, a u svakom slučaju mjesto na kojem je rad mesara podložan kontroli — takvu podvalu mesar ne bi mogao izvršiti (ili pak vrlo teško) u klaonici, odnosno mesari. Ovo tim prije što oderana koža ostaje kao corpus delicti. Ako bi pak deranje kože bilo izvršeno izvan ovog mjesta (praktično: krijući), ovog dokaza ne bi bilo (koža se, da ne bi bila prepoznata po boji, mogla uništiti ili prodati nekome izvan mjesta, čak i nepoznatom licu, odnosno dati ovakvo objašnjenje bez obzira na to kamo bi koža nestala). Svakako, pomenuti primjer nije i jedina mogućnost podvale mesara ako i klanje i deranje ne bi bilo vršeno samo na mjestu za to određenom (klaonica ili mesara) i podložnom javnoj kontroli. Uostalom, u kap. 65. izrično se navodi da se kastavski mesari do tada nisu držali propisa, pa se stoga ovim odredbama želi prinuditi ih na red. Kazna za prekršioce ove odredbe iznosi osam soldina (17).

Bilješke

¹ U ovom pravcu upućujem na slijedeće svoje radove: Prilog proučavanju zdravstvene kulture srednjovjekovne Rijeke. Jadranski zbornik, Rijeka—Pula, 1966, str. 407—418; Sanitarno-higijenski propisi Riječkog statuta iz 1530. godine. Acta historica medicinae-pharmaciae-veterinae, Beograd, 1968, 1—2, str. 17—23; O posebnim obavezama riječkih ranarnika-kirurga iz XVI stoljeća prema krivično-sudskim organima grada, Acta historica..., Beograd, 1969, 1—2, str. 127—132. — ² Vidi: Monumenta historico-juridica Slavorum Medicinalium, pars I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta, izd. JAZU, Zagreb 1890, na str. LXXXVI—LXXVII i bilješke na str. 181. — ³ Ibidem, str. LXXIV. — ⁴ Ibidem, str. LXXV. — ⁵ O ovome vidjeti detaljnije u mojoj studiji: „Krivična djela protiv života i tijela u srednjovjekovnoj Rijeci”. Rijeka 1961—1962; posebno i u Vjesniku HAR (Historijskog arhiva — Rijeka), sv. VI—VII, na str. 7—12. Ukazujemo i na tamo navedenu literaturu. — ⁶ Monumenta historico-juridica..., Statuta lingua croatica conscripta, str. LXXVI. — ⁷ Kapitul

65. donešen je 29. jula 1591. godine. — ⁸ Borg = varoš, grad. — ⁹ Nigdor = niko. — ¹⁰ Kapitul 25. stav 1. Kastavskog statuta (Monumenta..., Statuta lingua croatica conscripta, str. 184). — ¹¹ Rački ovaj izraz objašnjava italijanskom riječju: „nel territorio” iz talijanskog prepisa ovog Statuta (vidi: Monumenta..., str. 184, bilješka 6). — ¹² Kapitul 25. stav 2. Kastavskog statuta (Monumenta..., str. 184). — ¹³ Bekar = mesar. — ¹⁴ Merlina = meso od zaklane stoke. Rački termin „merlina” objašnjava sa: carne morta (Monumenta..., str. 197, bilješka 3). — ¹⁵ Na bekarie = u klaonici, u mesarnici. — ¹⁶ Monumenta..., str. 197 (Kapitul 65. stav 2. in fine). — ¹⁷ O vrsti i vrijednosti ovog novca vidjeti detaljnije u mom radu: „Novac grada Rijeke u XVI vijeku”. Istorijski zapisi br. 2/1954, Cetinje 1954, str. 592—595.

SANITARY-HYGIENIC RULES OF THE TOWN KASTVA AT THE END OF XV CENTURY

Dorđe MILOVIĆ

In the introduction the author presents the history of construction the Kastvianian Statute in 1490, and bibliographical data concerning the proclamation of the Statute text.

The texts of Kastvianian Statute contain small number of regulations related to the sanitary-hygienic measures or to the health culture in a wider sense of the word. The probable reason for that the author found in the fact that the most statutes of the neighbouring towns, except Rijeka, did not codified the entire common law by their statutes, so there was a parallelism between written and common law. In this Statute, from the communal hygiene only are codified: prohibition for pigs' (picked already for sale) entry to town, and prohibition of their passing through the streets or town's territory. It was also forbidden for butchers to transport the slaughtered cattle without skinning in slaughterhouses.